

наслаждение пляской, глядя на пляшущего художника-скомороха; человек не выходящий из своего северного дома, испытывает наслаждение южной природой, глядя на картину; человек холодный, сухой, никогда не жалевший, любивший, испытывает наслаждение любви, жалости" (1, 391).

Оригинальны приемы противопоставления процессуальных фактов, выражающихся в установлении антонимических отношений либо между глагольными компонентами вербоидов, либо между именными: "Да позвольте же, ведь я и вместе со мной и сотни тысяч людей пришли или купили книгу для того, чтобы получить художественное наслаждение, забаву, отдых. Ваше дело художника состоит только в том, чтобы давать эту забаву, отдых, и вы говорите, что вы даете его, но мы не получаем ничего, потому что мы не понимаем, а понимает Ив.В., г-н Шмит и г-жа Джонс" (1, 408); "И что трагичнее всего — это то, что люди эти, погубленные для жизни ради искусства, не только не приносят пользы этому искусству, но приносят ему величайший вред" (1, 202).

Итак, отмеченные вербоидные трансформации на структурно-системном и семантическом уровнях подтверждают мысль о специфическом характере их в процессе передачи различных фактов из сферы действия-состояния, связанных с объективным и субъективным миром.

1. Толстой Л.Н. Собрание сочинений в 20-ти томах. Т. 15. М., 1964.

В.Д.Старычонак
(Мінск)

КАНАТАЦЫЯ І ЛЕКСІЧНАЕ ЗНАЧЭННЕ

У паняцце лексічнага значэння звычайна ўключаюць шэраг кампанентаў — дэнататыўную і сігніфікатыўную суаднесенасць, сацыяльна-камунікатыўную замацаванасць, кантэкставую абумоўленасць, унутрымоўную залежнасць, канататыўна-вобразны аспект і інш. Усе яны ў той ці іншай ступені ўплываюць на характар лексічных значэнняў, якія праз прызму свядомасці чалавека адлюстроўваюць шматграннасць рэальнага свету.

Адным з інгрэдыентаў лексічнага значэння з'яўляецца канатацыя. Пад ёй традыцыйна разумеюць недэнататыўны кампанент лексічнага значэння (сазначэнне, дадатковая інфармацыя, пабочная сема, арэол слова), які як бы наслойваецца на лагічна-інфармацыйную частку значэння (яго ядро) і стварае перадумовы для семантычных мадыфікацый слова. У структурным плане канатацыя з'яўляецца даволі складанай з'явай, якая па-рознаму інтэрпрэтуецца ў сучасных лінгвістычных даследаваннях. Найбольш дыскусій выклікае пытанне аб семантычным статусе канатацыі і яе кампанентным складзе. Так, у вызначэнні статусу канатацыі можна акрэсліць два асноўныя пункты гледжання:

1) канатацыя ўключаецца ў семантычную структуру слова ці яе асобныя ЛСВ /Шахоўскі, Гавярдоўскі, Гольдман, Комлеў, Кузняцова Э., Сердабінцаў, Лук'янава, Філіпаў, Туркіна, Сакалоўская, Гінзбург, Кулікава, Кавалеўская/;

2) канатацыя носіць экстралінгвістычны характар і знаходзіцца па-за межамі семантычнай структуры слова /Апрэсян, Новікаў, Звягінцаў, Сапожнікава, Сяргеева/.

На нашу думку, канататыўны элемент у большасці выпадкаў з'яўляецца кампанентам семантычнай структуры слова, хаця магчыма і яго інтэрпрэтацыя як экстрапаняцыйнага факта (дадатковай інфармацыі падзейнага, светапогляднага, палітычнага, этнічнага характару), які знаходзіцца па-за межамі семантычнай структуры слова і змяшчае ў сабе імпліцытную магчымасць у пэўнай сітуацыі заняць месца ў структуры слова ці яго лексіка-семантычным варыянце (ЛСВ). Канатацыя можа праяўляцца як у рамках усяго сэнсавага аб'ёму слова, так і асобных ЛСВ, у адным з семантычных множнаў кораня, афікса, асновы. У суперсегментных адзінках, фанетычнай абалонцы слова наогул.

Непаслядоўна (а часта і супярэчліва) разглядаецца ў лінгвістычнай літаратуры і пытанне аб сэнсавым аб'ёме паняцця канатацыя, яго кампанентным складзе. Так, У. Шахоўскі лічыць стрыжнем канатацыі эмацыйнасць, уключаючы ацэнчанасць і экспрэсіўнасць у дэнатацыю. А. Філіпаў вызначае канатацыю як суму эмацыянальных і стылістычных уласцівасцей, пакідаючы за яе межамі ацэнчанасць і экспрэсіўнасць кампанетны. Не выключае наяўнасці ацэнчанасці ў дэнататыўным кампаненте значэння і Л. Сапагова. Н. Лук'янава ўключае ў канатацыю тры элементы (экспрэсіўнасць, эмацыянальнасць і ацэнчанасць), а стылістычную афарбоўку адносіць наогул не да семантыкі, а да сферы ўжывання слова. Некаторыя даследчыкі значна пашырылі межы канатацыі, уключаючы ў яе сацыяльна-палітычныя, этычныя, маральныя, светапоглядныя, культуралагічныя, этнічныя і этнаграфічныя элементы /Верашчагін і Кастамараў, Кодухаў, Лук'янава, Комлеў, Шэндэльс/. У большасці ж даследаванняў у паняцце канатацыі ўключаецца эмацыянальнасць, ацэнчанасць і экспрэсіўнасць.

1. Эмацыянальнасць у навуковай літаратуры звычайна трактуецца як суб'ектыўнае ўспрыняцце гаворачым прадметаў і з'яў рэчаіснасці. Гэты кампанент атрымлівае сваё рэальнае ўвасабленне ў кантэксце, камунікатыўным акце, маўленчай сітуацыі, хаця эмацыянальным зарадам слова можа валодаць і ў ізаляваным выглядзе. Эмацыянальнасць можа быць біялагічнай, пачуццёвай (этычнай, інтэлектуальнай, эстэтычнай), меліяратыўнай (узвелічальнай, станоўчай), ласкальнай, пеяратыўнай (неадабральнай, уніжальнай), дэпрэтатыўнай (лаянкавай), афектыўнай і інш. У маўленчай дзейнасці адны з разнавіднасцей эмацыянальнасці праяўляюцца найбольш ярка, відавочна, другія, наадварот, паслабляюцца ці затухаюць,

трэція спалучаюцца з іншымі, у выніку чаго эмацыянальная нагрузка слова становіцца больш комплекснай, дынамічнай.

2. З эмацыянальнасцю цесна звязаны ацэначны кампанент канатацыі, які выражае ацэнку (станоўчую ці адмоўную, пахвальную ці непахвальную) прадметаў і з'яў рэальнага свету. У адрозненне ад эмацыянальнасці, якая характэрна як гаворачай, так і слухаючай асобе, ацэначнасць ўласціва толькі гаворачай асобе. Па справядлівай заўвазе Н. Лук'янавай, ацэначнасць заўсёды суправаджаецца эмацыянальнай афарбоўкай, эмацыянальнасць жа не абавязкова ацэначная.

Наяўнасць шматлікіх меркаванняў аб змесце ацэначнасці, адсутнасць адзіных (ці якіх-небудзь агульных) крытэрыяў яе вызначэння і тыпалогіі сведчаць аб складанасці гэтага канататыўнага кампанента. Адны даследчыкі ўключаюць яго ў склад дэнататыўнай часткі значэння /*Сапагоў, Шахоўскі, Давыдава*/, другія бачаць у ім прыкметы пэўнай функцыянальнай адзінкі, што займае прамежкавае становішча паміж дэнататывай і канататывай /*Харчанка*/.

Ацэначнасць звычайна выступае ў трох разнавідчасцях — нейтральнай, станоўчай (меліяратыўнай) і адмоўнай (дэрагатывай, пэяратывай). Кожная з іх можа быць псіхалагічнай (інтэлектуальнай, эмацыянальнай), сублімаванай (эстэтычнай, этычнай), працэсуальнай (утылітарнай, нарматыўнай, тэлеалагічнай), сенсорнай (сенсорна-смакавай), агульнай (групавой, сацыяльна-групавой, нацыянальнай), прыватнай (індывідуальнай), суб'ектыўнай, аб'ектыўнай. У канунатывным акце любая з ацэначных разнавіднасцей можа заняць месца як у цэнтры ацэначнага арэола, так і на яго перыферыі. Сродкамі выражэння ацэначнасці з'яўляюцца фармальныя паказчыкі (як правіла, суфіксы), інтанацыя, ступень ацэначнасці пераносных ЛСВ, характар адлюстравання імі рэчаіснасці і інш.

3. Экспрэсіўнасць (ці выразнасць) з'яўляецца адной з найярчэйшых асаблівасцей маўлення. У лінгвістычнай літаратуры гэта семантычная катэгорыя атрыла даволі шырокае, абагульненае і недыферэнцыраванае вызначэнне, што абумоўлена дыфузным характарам асноўных інгрэдыентаў канатацыі, іх цесным узаемадзеяннем і хуткім пераразмеркаваннем ў працэсе маўлення. Не адмаўляючы наяўнасці ў складзе экспрэсіі эмацыянальнасці і ацэначнасці, назавём найбольш спецыфічныя яе кампаненты. Гэта вобразнасць, інтэнсіўнасць⁵ і экстэнсіўнасць.

⁵Па меркаванні некаторых даследчыкаў, інтэнсіўнасць мае значна больш падабенстваў з ацэначнасцю, чым з экспрэсіўнасцю, і ўключаць яе ў структуру экспрэсіўнасці нельга /*Шэйгал, 8, 25*/. Мы раздзялем больш распаўсюджаны пункт гледжання, згодна з якім інтэнсіўнасць і экспрэсіўнасць з'яўляюцца сродкамі ўздзейнай сілы і суадносяцца паміж сабой як агульнае і прыватнае, гіпонім і гіперонім.

Пад вобразнасцю звычайна разумеецца абагуленае пачуццёва-нагляднае ўяўленне аб прадметах і з'явах аб'ектыўнага свету. Важнейшымі яе рысамі з'яўляюцца зрокавасць, параўнальная недаўгавечнасць, гістарычная і нацыянальна-культурная абумоўленасць. Інтэнсіўнасць (узмацняльнасць) служыць для адлюстравання градацыі ў ступені праяўлення чаго-небудзь. Звычайна гэта найвышэйшае праяўленне прыкметы, дзеяння, якасці, яе рэзкае павелічэнне, узмацненне, хуткасць. Пры эктэнсіўнасці на першы план вылучаюцца не якасныя, а колькасныя суаднесенасці ЛСВ.

Безумоўна, у рэальным камунікатыўным акце канататыўныя кампаненты (і разнавіднасці канатацый) рэдка выступаюць у чыстым выглядзе, а, як правіла, ужываюцца ў складаных спалучэннях і камбінацыях. У такой дыфузнай, сінкрэтычнай структуры адны элементы могуць вылучацца на першы план, другія — перамяшчацца ці нейтралізавацца, пераходзіць у разрад патэнцыяльных, трэція — служыць фонам для актуалізаванага кампанента, ствараць разам з ім канататыўны фобраз. У працэсе маўлення суадносіны канататыўных элементаў, іх набор і ўдзельная вага, градацыя, іерархічная лесвіца, а таксама характар узаемадзеяння з дэнататыўным кампанентам будзе розным у кожным канкрэтным выпадку, што абумоўлена мноствам экстра- і інтэралінгвістычных прычын. Маўленчая канатацыя лексічнага значэння, такім чынам, уяўляе з сябе дыялектычнае адзінства пастаяннага і зменлівага, устойлівага і рухомага кампанентаў, якія могуць мець як узуальны, так і аказіянальны характар.

Т.И.Татаринова
(Мозырь)

ПАРАДИГМАТИЧЕСКИЕ И СИНТАГМАТИЧЕСКИЕ СВЯЗИ И ОТНОШЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НАРЕЧНОГО ХАРАКТЕРА В РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Сопоставительное изучение языковых явлений остается одной из актуальных проблем современного языкознания.

Несомненный интерес представляет, на наш взгляд, сопоставление фразеологизмов в двух мировых языках — русском и английском. Одним из аспектов такого сопоставления является рассмотрение парадигматических связей и отношений фразеологических оборотов наречного характера в названных языках.

Фразеологизмы любого языка, подобно словам, находятся в определенных отношениях между собой и составляют особую систему, которую можно назвать фразеологической системой языка. Если для лексической системы характерны три вида связи между словами: парадигматические, синтагматические и деривационные, то для фразеологической системы характерны только два первых вида, поскольку в